

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЗЛА І СТРАЖДАННЯ В ПРАЦЯХ АРХІЄПІСКОПА КРИМСЬКОГО ЛУКИ

© Халезова Любов, 2007

Проаналізовано ідеї Св. Луки про зло і страждання. Св. Лука визнає необхідність недосконалості у людському житті, але вказує на те, що люди повинні мати можливість рости і розвиватися, аби наблизитися до того, якими їх задумав Бог. Зіштовхуючись зі стражданнями у житті, люди одержують можливість мудрішати й навчатися, що було б неможливим, якби вони були позбавлені досвіду протиборства добра і зла.

Ключові слова: дух, зло, страждання.

Lyubov Khalezova. The definition of evil and suffering in the works of Crimean archbishop Luke.

The article gives the analysis of St. Luke's ideas about evil and suffering. St. Luke noticed the need of imperfectness in the person's life, but he also noticed the fact that people should have the opportunity to develop so that to come closer to image of God's idea. Facing misfortunes in life people have the opportunity to become wiser and to study which would be impossible if they did not have that experience of the opposition good – evil.

Key words: spirit, evil, suffering.

Формування духовності особистості і, як результат, формування духовності суспільства і нації є пріоритетним завданням сучасної української філософської науки.

У цьому напрямку працюють такі дослідники, як: О. Васильєва [1], Н. Йордакі [2], Г. Платонов і А. Косичев [5], І. Степаненко [7]. Все частіше дослідники звертаються до духовного досвіду як далеких поколінь, так і того покоління інтелектуалів, котрі жили у першій половині ХХ століття, передовсім, Йосипа Сліпого (його спадщина аналізується в роботі М. Олійник [4]) і архієпископа кримського Луки. Долі цих двох видатних релігійних діячів були непростими, сповненими страждань і переслідувань. Але ні один з них не зійшов з один раз вибраного шляху. Такі особистості завжди залишають величезну духовну спадщину, яка становить інтерес для нас не тільки як співвітчизників, але і як охоронців цього скарбу.

Проблема інтерпретації зла і страждань хвилює будь-яку людину, а тому не може не залишатись поза увагою сучасних філософів. Її досліджує, зокрема, О. Муха [3], яка подає загальну картину українських рефлексій, хоча ставлення святителя Луки до зла і страждань, його власна інтерпретація цих явищ досі ще не були предметом окремого дослідження.

Мета статті – проаналізувати філософські погляди святителя Луки, осмислити категорії зла і страждання, і з'ясувати, якої традиції (августинівської чи іренейської) притримувався Лука в трактуванні цієї проблеми.

У кожній державі є релігійні діячі, котрі формували духовне обличчя країни і нації. До таких видатних діячів належить архієпископ Кримський Лука.

Про дитинство святителя відомо небагато. Валентин Феліксівич Войно-Ясенецький народився 27 квітня 1877 року в Керчі в родині провізора Фелікса Станіславовича Войно-Ясенецького. У своїй автобіографії архієпископ Лука описує батька як дуже набожного католика,

який регулярно відвідував костел і ретельно молився вдома. Мати святителя Марія Дмитрівна Войно-Ясенецька (Кудрина) виховувала двох дочок і трьох синів у православних традиціях, молилася вдома, хоча до церкви не ходила. Причиною цього було її обурення жадібністю і сварливістю священників, які вона часто спостерігала.

Розпочавши лікарську практику після закінчення з відзнакою медичного факультету Київського університету, Войно-Ясенецький працює самовіддано, фанатично, надмірно. Молодий лікар пише свої перші наукові праці не в столичних клініках, а в провінції. Завдяки сильному характеру Войно-Ясенецький відкрито демонструє свої погляди і твердо їх відстоює. Розквіт хірургічної школи Войно-Ясенецького припадає на 20 роки ХХ століття. На той час він вже захистив докторську дисертацію і став піонером регіонарної анестезії, обійняв посаду головного лікаря і хірурга міської лікарні Ташкента, очолив кафедру оперативної хірургії і топографічної анатомії в щойно відкритому Туркестанському університеті. Він був найкращим асистентом на чужих операціях, але якщо оперував сам, то будь-які прояви ініціативи з боку асистента вважав недоречним.

Незважаючи на те, що в автобіографії Войно-Ясенецького немає яких-небудь посилань на релігійний досвід до самого моменту прийняття ним сану, необхідно відзначити, що релігійним він був завжди. Адже постійно він знаходить час для відвідування храму в Переяславлі-Залеському. Невипадково він знає церковні канони приготування покійного до поховання, і сам читає Псалтир над домовиною дружини, коли, за свідченнями самого Святителя, Господь звернувся саме до нього через Писання. Невипадково Войно-Ясенецький з'являється на церковному з'їзді Туркестану в 1920 році, тому що стан справ у Ташкентській єпархії йому видавався занедбаним. Після його полум'яної промови діючий архієпископ Ташкентський і Туркестанський Інокентій підійшов до Валентина Феліксівича і сказав: “Докторе, Вам треба бути священником”. Відтоді і розпочинається хресний шлях Святителя. Згідно з уявленнями і дослідженнями Івана Павлова, люди зі “слабким характером” частіше схильні до конверсії, а люди із “сильним характером”, один раз випробувавши і виявивши сильні зміни у своїх віруваннях і ставленні до чого-небудь, найчастіше вибирають нову орієнтацію і залишаються в ній до кінця життя. Приклад Св. Луки підтверджує цю тезу. Не можна сказати, що його конверсія була повною, і він цілковито змінив свої переконання, адже він продовжував вірно служити людям, і у цей момент його життя це служіння перейшло на якісно новий рівень і полягало тепер не тільки у лікарській допомозі, але і в порятунку духовному.

За твердженням самого Святителя, “християнство – не культ страждання, не культ пасивного терпіння”. Християнський хрест є символом мужності, що долає страждання, символом подвигу, здійсненого в боротьбі за правду. Здатність добровільно йти на жертву задля порятунку інших свідчить про силу духу, а не про слабкість і пасивність. Християнство ніколи не схвалювало страждання як такого, що є необхідним саме по собі, і ніколи не трактувало його як самоцілі. Але світ сповнений страждань, і християнство, будучи завжди реалістичним, запевняє, що зло не відійде добровільно, і що той, хто піднявся на боротьбу з ним, ніколи не уникне страждання. Християнство не закликає страждати заради самого страждання. Але зло не можна перемогти, якщо боятися страждань. Зрозуміло, що боягузи і егоїсти ніколи не зважаться піднятися на боротьбу, якщо є небезпека постраждати. І така мораль гідна лише презирства. У своїй проповідницькій діяльності й у власному житті після прийняття сану Лука часто зіштовхувався не тільки зі стражданням і злом, але і з необхідністю інтерпретувати їх. Люди, як тендітні і недовговічні істоти, уразливі й незахищені перед нещасними випадками і хворобами і якщо навіть комусь удається цього уникнути, то вони все одно стикаються з неминучістю старості і смерті. Світ – небезпечне, але єдине місце, придатне для життя. Люди примножують свої страждання тим, як поведуться один з одним. Від світових воєн до сімейних чвар – скрізь люди заподіюють одне одному страждання, чи випадково, чи навмисно .

Ці дві, притаманні життю особливості, належать одна – до природного (або метафізичного), інша – до морального зла. Усі релігії змушені враховувати та інтерпретувати факт існування страждання і зла, тому що останні є неминучою властивістю життя, і та спроба визначити зміст і ціль життя не заслуговує на довіру, якщо уникає цих проблем.

Страждання і зло – це одночасно і факт, на який повинні реагувати релігії, і питання, на яке вони повинні відповісти. Є багато різних способів, за допомогою яких люди намагаються знайти місце для зла в загальному позитивному світогляді:

- зло як необхідна протилежність до добра;
- зло як справедливе покарання (а також підхід Августина);
- погляд Лейбніца на світ, як такий, що кращий з усіх можливих світів, і що добро і зло, отже, врівноважують одне одного;
- підхід, відповідно до якого з погляду Бога все є добром і буде таким (такою можна вважати і позицію Іренея, котрий бачив світ наповненим стражданнями і злом як необхідним середовищем задля людського удосконалення).

Якщо дотримуватись думки про люблячого і всемогутнього Бога, тоді страждання і зло необхідно тлумачити як частину Його задуму [8, с.261–275]. Як же пояснював недосконалість світу у своїх проповідях сам архієпископ Лука? Необхідно підкреслити, що у своєму трактуванні цієї проблеми св. Лука дотримувався не августинівської, а іренеївської традиції.

Лука говорив, що життя наше і життя усього світу сповнене загадок, є таємничим і незбагненим для нас. Найбільше і найважче гнітить нас неможливість знайти відповіді на ті болісні суперечності, що на кожному кроці підносить нам життя. Скільки горя, митарств, страждань у житті людському! Відтоді, як почала людина мислити, вона переймається питанням про зло, про страждання і не може дати їм пояснення. Вона не може знайти заспокоєння, пише Лука, бо де ж йому бути, якщо так багато мук випадає на представників людського роду щодня, якщо все життя людини є таким темним, страшним і важким?

Цікаво відзначити, що архієпископ не розглядав питання про зло і страждання винятково як проблему для тих, хто вірить у Бога. З нею зіштовхуються усі: віруючі і невіруючі, вірні і невірні. В одній із проповідей говориться, що страждають і повинні страждати всі люди, хоча вони зовсім того не хочуть. Люди, що ненавидять Христа, люди, що відкидають шлях Христовий, однаково несуть свій хрест страждань. Наше життя, життя всіх людей, є горем, смутком і мукою, і всі ці прикраси нашого мирського (суспільного і сімейного) життя і є нашим хрестом. Невдале одруження, невдалий вибір професії ... хіба мало завдають страждань? Хіба мало мусить терпіти людина, яку спіткало таке лихо? Важкі хвороби, приниження, безчестя, втрата майна, наклеп – усе зле, що чинять наші люди, хіба ж це не є нашим хрестом?

Лука виділяє три тягара, які люди несуть протягом усього життя:

- спільний для всіх добрих людей важкий тягар навколишнього світу, далекого від Христа;
- власний тягар: лайки, сварки, моральні вагання;
- тягар докорів совісті.

Ми знемагаємо під їхньою вагою, тому що шляхи життя мирського, як зазначав Лука, зовсім не такі, як шляхи, визначені Христом. У світі немає любові, у світі панує ненависть, вічна боротьба між людьми – боротьба за владу, вище становище, боротьба за добробут, задоволення своєї похитливої плоті – вічна і безперервна боротьба. І в цій боротьбі серця людські киплять ненавистю, злістю. На цьому життєвому шляху панує закон гордості, себелюбства, презирства до слабких і нещасних. На цьому мирському шляху немає місця співчуттю до слабких і турботі про них. Але якщо світ такий недосконалий, як впоратись із цією недосконалістю? Лука намагався довести, що Бог дозволив цим явищам існувати у світі задля того, щоб досягти великого блага – людської свободи і здатності людей встановлювати стосунки з божеством. Архієпископ визнає необхідність недосконалості у людському житті, але одночасно вказує на те, що люди, будучи створеними за образом і подобою Божою, повинні мати можливість рости і розвиватися, аби наблизитися до того, якими їх задумав Бог. Зіштовхуючись зі стражданнями у житті, люди одержують можливість мудрішати й навчатися, що було б неможливим, якби вони були позбавлені досвіду протистояння добру і злу. В одній із проповідей Лука зауважив, що той, хто забуває про Бога, попадає у владу пристрастей, у владу бісів, і в цьому вихорі пристрастей усе нижче і нижче опускається у своєму моральному стані.

Пояснюючи пастві слова: “Благословенням праведників місто йде угору, устами грішників – занепадає” (Прип.11,11), – Лука говорив, що це істина, котру нам варто збагнути. Збагнути, що сила слова людського є величезною. Жодне слово, що виходить з вуст людських, не губиться в просторі безслідно. Воно завжди залишає глибокий, незгладимий слід, воно живе серед нас і діє на наші серця, тому що в слові криється велика духовна енергія – енергія любові і добра або, навпаки, ненависна енергія зла. А енергія ніколи не пропадає. Це знають усі фізики щодо енергії матеріальної, котра у всіх видах своїх ніколи не губиться. Енергія духовна теж ніколи не зникає безслідно, вона поширюється скрізь і всюди діє. Вустами нечестивих руйнується місто тому, що зла енергія нестримної їхньої мови, нечестивої і богохульної, проникає в серце людей, що їх оточують, заражає повітря духовне так, як повітря матеріальне заражається всякими міазмами.

Зі злом треба боротися і переборювати його, адже в остаточному підсумку це є частиною загального Божественного плану. У цьому сенсі зло є, так би мовити, “необхідним” злом, без якого не було б духовного зростання. Але навіщо взагалі прагнути до удосконалення? Потрібна мотивація виникає за умови, що виправданням труднощів, що існують у сьогоднішні, служить щось краще, підготовкою до чого і є земне життя людини. Лука стверджував, що безсмертя є безумовною вимогою християнської душі. Св. апостол Павло говорить, що якщо не вірити у воскресіння мертвих, у життя вічне, то марною є віра наша, марною є вона для нас, і нічим не будемо відрізнитися тоді від невіруючих. Віра в безсмертя є абсолютно беззаперечною вимогою і обов’язком кожного християнина.

Ще одним питанням, котре мучило і мучить багатьох, є таке: “Навіщо Бог терпить зло?”, адже погодимося, що проблема духовного зростання є більш філософського характеру. Пастві потрібна відповідь тепер і відразу. У проповіді “Про приречення” (23 червня 1947 р.) Лука наводить відповідь св. Павла: “Чи гончар не має влади над глиною, щоб із того самого місива зробити одну посудину на честь, а одну на нечесть? Тож Бог, бажаючи показати гнів і виявити могутність Свою, щадив із великим терпінням посудини гніву, що готові були на загибель, і щоб виявити багатство слави Своєї на посудинах милосердя, що їх приготував на славу,” (Рим. 9, 21–24) – і пояснює це так: у владі гончаря робити із глини усе, що хоче, і хто може сказати йому: “Навіщо ти зробив саме так?” Так і люди народжуються в різних умовах, з різним напрямком думок, почуттів, з різними серцями. Чому ж люди народжуються такими? Чому не народжуються всі лагідними і смиренними, із серцем, відкритим для Бога? Невже думаєте, що Господь цього не хоче?” Але Бог до часу терпить посудини гніву і грішників, не вражає смертю їх вже тепер; чи знаєте ви, звертався до пастви Лука, що грішники доволі часто благоденствують у житті своєму. Чому? Господь довго терпить, щадить ці посудини гніву, тому що вони є необхідними для упізнавання великих, Йому Одному відомих, предвічних шляхів спасіння людства. Потрібні і грішники, і нечестивці, тому що знаємо, що у світі панує закон контрасту: світлу протистоїть темрява, теплу – холод. Так в усьому, у всьому житті, так і в роді людському. Потрібний контраст між грішниками і праведниками; потрібно, щоб праведники бачили, як страждають і гинуть послідовники неправди, щоб бачили, як гинуть люди, котрі вибрали шлях зла. Образ грішників їх страшить, показує їм той шлях, якого треба боятися [6, с.52-53].

Лука приводить цитату з Біблії: “Я Пастир Добрий! Пастир добрий кладе життя власне за вівці. Я Пастир Добрий, і знаю Своїх і Свої Мене знають” (Іван. 9: 11,14). Чи міг Бог створити світ, у якому моральне зло не існувало би, бо кожен вільно робив би вибір на користь правильної поведінки? Якщо такий світ теоретично можливий, то Бог винний у тім, що не створив для нас світу, у якому немає місця моральному злу.

Позиції Бога захищає теорія, котру прийнято називати “виправдання вільною волею”. Вона зводиться до такого: якщо ви вільні вибрати добро, то для вас повинна існувати й можливість робити вибір на користь зла.

– Якби світ був улаштований так, що моральне зло було б у ньому неможливим, то не було б сенсу говорити про існування вільного морального вибору.

Однак наявність вільної волі – невід’ємна умова морального життя загалом.

Отже, для того, щоб люди могли мати вільну волю і вести моральне життя, необхідне існування морального зла.

Цей аргумент у вкрай різкій формі виразив Суїнберн. Він вказує, що гріховність є передумовою істинного морального вибору. Іншими словами, людина повинна захотіти неправедного, щоб потім прийняти рішення відмовитися від нього.

Архієпископ Лука не раз посилався на щирих праведників і нагадував про людей, що настільки боялися скверни світу, що ішли далеко від неї в ліси і пустелі, у монастирські келії, і там усе життя проводили в молитовному спілкуванні з Богом. Вони шукали атмосфери духовної, зовсім протилежної атмосфері мирській, де так багато скверни.

А які ж були практичні поради пастві? У проповіді “Про примушення себе до чеснот” Лука говорив, що йти треба туди, де страждають, де потрібна допомога. Необхідно відвернути серця від тих місць, де веселощі, де радість, де задоволення: “Коли побачите кого-небудь із тих, хто страждає, а серце не схилиться до милосердя, змусьте, змусьте себе зробити милосердний вчинок. Стежте за собою: якщо коли-небудь язик ваш стане говорити неправду, зостановіться, згадайте, що за брехню уготоване місце в озері, що горить вогнем і сіркою. Любов, свята любов є головною метою життя, до любові треба себе примушувати. Примушувати серце переносити приниження як належні, як заслужені, тому що всі ми заслужили приниження, тому що всі ми дуже грішні. Якщо навіть несправедливо принизять вас, згадайте, що багато у вас є такого, чим ви заслужили на приниження, але не були принижені, а тому це несправедливе приниження сприймайте як належне. Урок полягає в тому, що ми повинні приборкати серце своє так, щоб ніколи не вважати інших нижчими і недостойними нас, а щоб себе вважати гіршими і менш гідними за інших. Щоб досягти цього, необхідно постійно батогами стібати серце своє” [6, с.103–106].

Філософи релігії вважають, що якщо Бог допускає людську свободу, знаючи, що вона призведе до зла, отже, Він відповідальний за це зло: адже нібито “вільна” людина є тут лише знаряддям, за допомогою якого Бог дозволяє злу прийти у світ. Єдиний вихід з цього пов’язаний з тією цінністю, яку ми надаємо дарованій Богом волі, і з можливістю розвитку, яку людина одержує, стикаючись зі злом і стражданням. Архієпископ Лука призивав саме до духовного зростання, відмови від мирських турбот і цінностей.

Отже, Лука залишив нащадкам практичні поради, як упоратись із недосконалістю світу і як удосконалювати свій дух. Подальші дослідження праць архієпископа Луки, присвячених духу, душі, духовності, моралі, вірі, взаємозв’язкам науки і релігії можуть значно поповнити скарбницю світової філософської думки.

1. Васильєва О. Трансформування релігії в духовному світі особистості // Історія релігій в Україні, науковий щорічник. – Львів, 2004. Книга II. – С.217–223; 2. Йордакі Н.А. До формування духовності особистості : філософській аспект проблеми // Науковий вісник.Серія “Філософія”.- Харків, 2001. – Вип.8; 3. Муха О. Страждання як шлях для тіла і духа// Історія релігій в Україні, науковий щорічник. – Львів, 2004. Книга II. – С.319–324; 4 . Олійник М. Заповіт патріарха Йосипа в контексті сучасності // Історія релігій в Україні, науковий щорічник. – Львів, 2004. Книга II. – С.132–137; 5 . Платонов Г.В., Косычев А.Д. проблема духовности личности (состав, типы, назначение) // Вестник Московского университета. Серия 7: Философия. – 1998. – №2. – с.14–31; 6. Святитель Лука Симферопольский ‘Войно-Ясенецкий) Спешите идти за Христом! Проповеди в Симферополе (1946-1948). – М., Издательство храма св. Космы и Дамиана на Маросейке, 2000; 7. Степаненко І. В. Філософські контури духовності : проблеми інтерпретації// Науковий вісник. Серія “Філософія”. – Харків, 2001. – Вип.8; 8. Томпсон М. Философия религии / Пер. с англ. Ю. Бушуевой. – М.: Фаир-пресс, 2001.